

Петро Валерійович Дармограй,

здобувач Інституту кримінально-виконавчої служби, м. Київ

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті представлено критерії та відповідні показники сформованості у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби професійної компетентності, зокрема особистісний, когнітивний та діяльнісний, а також детально охарактеризовано рівні її сформованості (низький, середній та високий). При визначенні діагностичного апарату автор використовує результати теоретичного аналізу науково-педагогічної літератури і прикладних наукових досліджень, а також структуру професійної компетентності офіцерів пенітенціарної служби. Важливе значення має також урахування окремих положень щодо вини і покарання, необхідності прийняття правоохоронцем цінності права і цінності кожної людської особистості, а також вимог до персоналу пенітенціарних установ.

***Ключові слова:** пенітенціарна служба, професійна компетентність, особистісний, когнітивний та діяльнісний критерії.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У наш час обраний Україною курс на європейську інтеграцію передбачає унормування національного кримінально-виконавчого законодавства відповідно до європейських стандартів щодо умов утримання засуджених в установах виконання покарань, організації діяльності пенітенціарної системи на засадах гуманізації покарань, максимальної «прозорості» роботи тюремних установ, створення центрів соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та ін. Зміни у пенітенціарній системі України, наближення її до європейських стандартів обумовлюють необхідність пошуку нових підходів до системи відбору й підготовки кадрів, організації відповідної роботи щодо підвищення професійної компетентності офіцерів пенітенціарної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Для визначення стану сформованості професійної компетентності у майбутніх фахівців вчені на сьогодні пропонують використовувати декілька критеріїв та відповідних їм показників. Дослідники вважають, що професійну компетентність слід оцінювати за результатом, стверджуючи, що кожний фахівець компетентний настільки, наскільки робота, яку він виконує, відповідає вимогам результату.

Зокрема О. Волков для вимірювання професійної компетентності курсантів вищих освітніх установ у процесі вивчення спеціальних дисциплін виокремив такі критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний та особистісний [1, с. 107–108].

Дослідниця М. Поліщук основними критеріями професійної сформованості професійної компетентності фахівців митної справи визначила: поєднання прагматичної та гуманістичної складових у структурі професійної спрямованості; високий рівень мотивації саморозвитку фахівця; продуктивність виконання фахових завдань; знання, які окреслюють параметри фахової діяльності; здатність до кваліфікованого виконання усіх видів професійної діяльності; уміння створювати оптимальне інформаційне забезпечення вирішення фахових проблем та ін. [7, с. 91].

У свою чергу Ю. Гагарін для визначення сформованості готовності співробітників виправних установ до виховної роботи із засудженими пропонує використовувати такі критерії: сформованість знань, відповідних змісту готовності до виховної роботи із засудженими; виховна спрямованість на роботу із засудженими; сформованість мотиваційної, морально-орієнтаційної, пізнавально-операційної, емоційно-вольової, рефлексивно-оціночної сфер внутрішнього світу особистості; уміння і навички педагогічного спілкування, конструктивних взаємин із засудженими [2, с. 147–148].

Учений О. Коба для оцінки сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів внутрішніх військ пропонує використовувати когнітивний (знання нормативно-правових актів, вимог щодо організації служби, тактики їх

дій при виконанні службово-бойових завдань), діяльнісний (уміння виконувати обов'язки командира підрозділу, керувати бойовою службою особового складу підрозділу, підтримувати бойову готовність, статутний порядок та дисципліну в підрозділі), ціннісний (гуманність, визнання цінності свободи особистості, особистісна культура, духовність) та особистісний (здатність і готовність стійко долати труднощі військової служби, дисциплінованість, розвинені морально-вольові якості, здатність до самостійних і рішучих дій; спостережливість, моральна чистота, чесність, скромність та ін.) критерії [4].

Дослідник О. Євсюков вважає, що для визначення сформованості професійної компетентності майбутнього офіцера слід використовувати такі критерії: мотиваційно-ціннісний (інтерес, ставлення до навчальної діяльності, оцінка власної позиції), змістовно-процесуальний (ступінь засвоєння знань, глибина знань, розуміння причинно-наслідкових зв'язків) та професійно-особистісний (інтелектуальні уміння, комунікативні та організаційні уміння) [3, с. 154].

Учений В. Костенко сформованість професійної компетентності молодших інспекторів молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ визначає за допомогою кількох критеріїв: цілемотиваційного (усвідомлення цілей підготовки, особистісна спрямованість слухачів, система їх ціннісних орієнтацій, мотивів, які спонукають до вибору професійної діяльності та оволодіння основами майбутньої професії), змістового (теоретична підготовленість, сформованість мислинневих операцій, засвоєння професійних знань), предметно-практичного (практичні уміння та навички, які дозволяють виконувати функціональні обов'язки на належному рівні, а також уміння ефективної взаємодії з усіма суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин), особистісного (особистісно важливі якості та здібності майбутнього фахівця) та рефлексивного (адекватна самооцінка, навички саморегуляції поведінки, готовність до самонавчання) [5, с. 92–94].

Отже, як бачимо, вчені при оцінці професійної компетентності пропонують враховувати компонентний склад цієї властивості та особливості професійної діяльності фахівців.

Метою статті є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності офіцерів Державної пенітенціарної служби України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати теоретичного аналізу науково-педагогічної літератури і прикладних наукових досліджень, а також урахування структури професійної компетентності офіцерів пенітенціарної служби дозволили для визначення сформованості їх професійної компетентності виокремити декілька критеріїв, зокрема тих, що стосуються їх особистісної, когнітивної, діяльнісної та рефлексивної сфер. Важливе значення мало також урахування окремих положень щодо вини і покарання та необхідності прийняття правоохоронцем цінності права і цінності кожної людської особистості (Дж. Бентам, Т. Пайн, О. Кістяківський, С. Сливка та ін.) та вимог до персоналу пенітенціарних установ (М. Лучинський, С. Познишев, І. Фойницький та ін.).

Далі для конкретизації критеріїв та визначення показників сформованості професійної компетентності пенітенціарної служби було взято до уваги думку експертів, які методом ранжування визначили найважливіші особистісні якості, показники знань, умінь та здатностей офіцерів пенітенціарної служби, на основі яких можна зробити висновок про сформованість у майбутніх фахівців професійної компетентності. Окрім того, для уточнення критеріїв та їх показників було проведено співбесіду з кожним експертом та узгоджено їхні точки зору.

З огляду на це ми насамперед виокремили *особистісний критерій*, що охоплює ціннісну сферу представника пенітенціарної служби, його професійну спрямованість і мотивацію до формування професійної компетентності. Цей критерій також охоплює ті особистісні якості майбутніх офіцерів, що необхідні для успішного виконання завдань професійної діяльності. Йдеться про такі

Педагогічні науки

професійно необхідні якості, як відповідальність, організованість, ретельність, самостійність, порядність, чесність та ін.

Таким чином визначено, що особистісному критерію професійної компетентності офіцерів пенітенціарної служби відповідають такі показники:

розуміння суспільного значення та цінності професійної діяльності офіцера пенітенціарної служби;

інтерес до різних аспектів професійної діяльності та особливостей організації роботи установ виконання покарань;

прийняття цінності особистості, її неповторності та віри у можливість виправлення;

сформованість професійно необхідних якостей, зокрема відповідальності, організованості, самостійності, чесності, комунікабельності тощо.

При виокремленні наступного критерію взято до уваги слова С. Сливки про те, що «правосвідомість правоохоронця ґрунтується на інформації, яку він повинен усвідомити» [8, с. 104]. Було також враховано, що компетентний офіцер пенітенціарної служби повинен знати законодавство і нормативні акти, які регламентують діяльність у виправних установах; основи управлінської діяльності й організації діяльності виправної установи; методичку аналізу, оцінки й прогнозування виховного впливу та організації виховної діяльності; психологічну структуру особистості, методи її вивчення, психологічні прийоми впливу на особистість у виховно-виправній діяльності; організації господарської, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової роботи у виправній установі та ін. Ці знання майбутні фахівці здобувають як у стінах навчального закладу, так і самостійно, пізніше – при виконанні службових обов'язків. Деякі специфічні тонкощі професійної діяльності вони вивчають тільки на третьому та четвертому курсах навчання. Нас цікавили як обсяг знань курсантів, так і їх здатність до здобуття та розширення цих знань. З огляду на це у нашому випадку *когнітивний критерій* характеризує когнітивну сферу майбутніх офіцерів пенітенціарної служби, їх правосвідомість, здатність

опрацьовувати велику кількість інформації та самостійно здобувати знання та підвищувати рівень своєї професійної компетентності.

Відповідно основними показниками когнітивного критерію професійної компетентності офіцерів пенітенціарної служби ми визначили такі:

знання загальних особливостей організації вирішення завдань професійної діяльності в установах виконання покарань, основ управлінської діяльності й організації діяльності установи;

розуміння питань правового регулювання діяльності установ виконання покарань, основних норм кримінально-виконавчого права;

знання психологічної структури особистості засуджених, особливостей колективів засуджених та їх психологічних характеристик, психологічних прийомів впливу на особистість у виховно-виправній діяльності;

швидкість і гнучкість мислення, здатність працювати з різноманітними джерелами та здійснювати порівняння, узагальнення, систематизацію інформації; знання основних шляхів і засобів професійного зростання та самоосвіти.

Далі було враховано, що професійна діяльність офіцерів пенітенціарної служби вимагає сформованості у них відповідних професійних практичних умінь та навичок. З огляду на це у нашому випадку *діяльнісний* критерій охоплює уміння та навички офіцерів, необхідні для професійної діяльності та аналізу своєї роботи. Цей критерій стосується також умінь майбутніх офіцерів використовувати оптимальні комунікативні стратегії при здійсненні управлінського та виховного впливу й вирішенні конфліктних ситуацій та ін.

Загалом можна стверджувати, що діяльнісному критерію професійної компетентності офіцерів пенітенціарної служби відповідають такі показники:

організаційні та управлінські уміння і навички, уміння самостійно приймати необхідні управлінські рішення;

уміння встановлювати міжособистісні контакти, використовувати оптимальні комунікативні стратегії при здійсненні управлінського та виховного впливу та при вирішенні конфліктних ситуацій;

уміння здійснювати цілісний аналіз своєї діяльності, давати адекватну самооцінку своєї поведінки та відповідно до цього коригувати свою діяльність; емоційна стійкість у різних, у тому числі й екстремальних умовах, стриманість та виважена поведінка в ситуаціях конфлікту.

Використання зазначених критеріїв та показників професійної компетентності дозволило визначити рівні її сформованості, тобто послідовність змін якісних станів системи. Як засвідчив аналіз психолого-педагогічних джерел, учені для вимірювання сформованості професійної компетентності виокремлюють трирівневу або чотирирівневу шкалу. Так, наприклад, О. Миропольська сформованість професійної компетентності фахівців митних органів в умовах службової діяльності пропонує оцінювати з використанням чотирьох рівнів, зокрема високого, середнього, недостатнього та низького [6, с. 11].

Інші дослідники вважають за необхідне виокремити три рівні готовності. Зокрема О. Коба для оцінки сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення тактико-спеціальних дисциплін пропонує використовувати високий, середній і низький рівні [4].

Учений В. Костенко для визначення сформованості професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ пропонує використовувати трирівневу модель: високий, середній і низький рівні [5, с. 95–98]. Дослідник О. Волков для вимірювання професійної компетентності курсантів вищих освітніх установ в процесі вивчення спеціальних дисциплін також використовує три рівні: високий, середній та низький [1, с. 116–117]. Такої ж позиції при оцінці професійної компетентності майбутніх офіцерів дотримується і О. Євсюков [3, с. 85].

Загалом результати теоретичних й емпіричних досліджень засвідчили можливість системного опису сформованості професійної компетентності в майбутніх офіцерів пенітенціарної служби з використанням трирівневої моделі. Далі подаємо якісні характеристики курсантів, що мають відповідний рівень сформованості професійної компетентності.

Курсанти з *низьким рівнем* сформованості професійної компетентності недостатньо розуміють суспільне значення та цінності професійної діяльності офіцера пенітенціарної служби. Їх інтерес до різних аспектів професійної діяльності та особливостей організації роботи установ виконання покарань ситуативно обумовлений, курсанти не завжди можуть прийняти цінності особистості, її неповторності, переважно не вірять у можливість її виправлення. Професійно необхідні якості, зокрема відповідальність, організованість, самостійність, чесність, комунікабельність тощо, у таких курсантів розвинені недостатньо.

Такі курсанти мають неповні та несистемні знання про загальні особливості організації вирішення завдань професійної діяльності в установах виконання покарань, про сутність управлінської діяльності, часто не розуміють проблем правового регулювання діяльності установ виконання покарань, основних норм кримінально-виконавчого права, не обізнані із специфікою психологічної структури особистості засуджених, особливостями колективів засуджених та їх психологічних характеристик, не знають психологічних прийомів впливу на особистість у виховно-виправній діяльності. Курсанти не можуть належним чином працювати з різноманітними джерелами інформації, здійснювати порівняння, узагальнення, систематизацію інформації, не знають основних шляхів і засобів професійного зростання та самоосвіти.

У таких курсантів організаційні та управлінські уміння і навички, уміння самостійно приймати необхідні управлінські рішення сформовані недостатньо. Курсанти мають великі труднощі при встановленні міжособистісних контактів, часто не вміють використовувати оптимальні комунікативні стратегії при здійсненні управлінського та виховного впливу та при вирішенні конфліктних ситуацій. Курсантам не вдається здійснювати цілісний аналіз своєї діяльності, давати адекватну самооцінку своєї поведінки та відповідно до цього коригувати свою діяльність. Часто в повсякденних та екстремальних умовах такі курсанти виявляють емоційну нестійкість, деколи нестримані в ситуаціях конфлікту.

Курсанти з *середнім рівнем* сформованості професійної компетентності розуміють суспільне значення своєї професійної діяльності, проте їм деколи важко визначити своє ставлення до цінностей професійної сфери. Курсанти цікавляться різними аспектами професійної діяльності та особливостями організації роботи установ виконання покарань, у більшості випадків визнають цінності особистості, її неповторність, переважно вірять у можливість виправлення. Вони досить відповідальні, організовані, самостійні, комунікабельні тощо, стараються бути чесними.

Такі курсанти мають достатні знання про загальні особливості організації вирішення завдань професійної діяльності в установах виконання покарань, про сутність управлінської діяльності, проте деколи мають труднощі щодо визначення особливостей правового регулювання діяльності установ виконання покарань, основних норм кримінально-виконавчого права, не можуть визначити окремих аспектів психологічної структури особистості засуджених чи психологічних характеристик колективів засуджених. Що стосується психологічних прийомів впливу на особистість у виховно-виправній діяльності, такі курсанти можуть назвати лише деякі прийоми. Курсантам у більшості випадків вдається належним чином працювати з різноманітними джерелами інформації, здійснювати порівняння, узагальнення, систематизацію інформації, працювати за окремими напрямками професійного зростання та самоосвіти.

У таких курсантів організаційні та управлінські уміння і навички, уміння самостійно приймати необхідні управлінські рішення переважно сформовані. Курсанти у більшості випадків уміють встановлювати міжособистісні контакти, використовувати деякі комунікативні стратегії при здійсненні управлінського й виховного впливу та при вирішенні конфліктних ситуацій. Курсанти уміють переважно правильно здійснювати цілісний аналіз своєї діяльності, давати самооцінку своєї поведінки та відповідно до цього коригувати свою діяльність. У повсякденних умовах такі курсанти переважно емоційно стримані, правда, в ситуаціях конфлікту їм це вдається не завжди.

Курсанти з *високим рівнем* сформованості професійної компетентності глибоко розуміють суспільне значення своєї професійної діяльності та цінності професійної сфери. Вони цікавляться різними аспектами професійної діяльності та особливостями організації роботи установ виконання покарань, визнають цінності особистості, її неповторність, вірять у можливість виправлення. Курсанти у всіх ситуаціях відповідальні, організовані, самостійні, комунікабельні тощо, переважно чесні.

Такі курсанти мають глибокі та об'ємні знання про загальні особливості організації вирішення завдань професійної діяльності в установах виконання покарань, про сутність управлінської діяльності, знають особливості правового регулювання діяльності установ виконання покарань, основні норми кримінально-виконавчого права, особливості психологічної структури особистості засуджених, психологічні характеристики колективів засуджених та різноманітні психологічні прийоми впливу на особистість у виховно-виправній діяльності. Курсанти уміють ефективно працювати з різноманітними джерелами інформації, здійснювати порівняння, узагальнення, систематизацію інформації, займаються самоосвітою.

У таких курсантів організаційні та управлінські уміння і навички сформовані відповідно до вимог керівних документів. Курсанти уміють самостійно приймати необхідні управлінські рішення, ефективно встановлювати міжособистісні контакти, використовувати різноманітні комунікативні стратегії при здійсненні управлінського й виховного впливу та при вирішенні конфліктних ситуацій. Курсанти уміють здійснювати цілісний аналіз своєї діяльності, давати адекватну самооцінку своєї поведінки та відповідно до цього коригувати свою діяльність. У повсякденних умовах та конфліктних ситуаціях такі курсанти, як правило, емоційно стримані та позитивно налаштовані.

Висновки та перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямку. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що сформованість у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби професійної

компетентності можна оцінювати за особистісним, когнітивним та діяльнісним критеріями. Використання зазначених критеріїв дозволяє виділити три рівні сформованості в офіцерів пенітенціарної служби професійної компетентності (низький, середній та високий) і далі визначити стан сформованості у них цієї професійно важливої властивості.

Перспективами подальших наукових розвідок є визначення педагогічних умов формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів Державної пенітенціарної служби України у процесі їх фахової підготовки.

Список використаної літератури

1. Волков, А. В. Формирование профессиональной компетентности курсантов образовательных учреждений МЧС России в процессе изучения специальных дисциплин : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Волков Александр Валентинович. – Шуя, 2010. – 177 с.

2. Гагарин, Ю. В. Формирование готовности сотрудников исправительных учреждений к воспитательной работе с осужденными (на примере начальников отрядов) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гагарин Юрий Владимирович. – Казань, 2010. – 205 с.

3. Євсюков, О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Євсюков Олександр Феліксович. – Харків, 2006. – 170 с.

4. Коба, О. В. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України у процесі вивчення тактико-спеціальних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Коба Олександр Васильович. – К., 2013. – 200 с.

5. Костенко, В. А. Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Василь Андрійович Костенко. – Хмельницький, 2008. – 302 с.

6. Миропольська, О. В. Формування професійної компетентності фахівців митних органів в умовах службової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. В. Миропольська ; Нац. акад. Держ. прик. служби України імені Б. Хмельницького.

7. Поліщук, М. М. Педагогічні засади розвитку професійної компетентності фахівців митної справи у процесі підвищення кваліфікації : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Поліщук Мирослава Мстиславівна. – К., 2006. – 217 с.

8. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – К. : Атіка, 2006. – 296 с.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2015

Дармограй П. В. Критерии, показатели и уровни сформированности профессиональной компетентности у будущих офицеров Государственной пенитенциарной службы Украины

В статье представлены критерии и соответствующие показатели сформированности у будущих офицеров пенитенциарной службы профессиональной компетентности, в частности личностный, когнитивный и деятельностный, а также детально охарактеризованы уровни ее сформированности (низкий, средний и высокий). При определении диагностического аппарата автор использует результаты теоретического анализа научно-педагогической литературы и частных научных исследований, а также структуру профессиональной компетентности офицеров пенитенциарной службы. Важное значение имеет также учет отдельных положений относительно вины и наказания, необходимости принятия правоохранителем ценности права и ценности человеческой личности, а также требований к персоналу пенитенциарных учреждений.

Ключевые слова: пенитенциарная служба, профессиональная компетентность, личностный, когнитивный и діяльнісний критерии.

Darmohrai P. V. Criteria, indicators and levels of professional competence of future officers of the State Penitentiary Service of Ukraine

The article shows the need to find new approaches to the selection and training of relevant organizations to improve the professional competence of officers of Penitentiary Service; some criteria and relevant indicators of formation of professional competence of future officers of Penitentiary Service, including personal, cognitive and active approaches.

While determining diagnostic apparatus the author is using the results of theoretical analysis of scientific and educational literature and applied scientific research, as well as the structure of professional competence of officers of the penitentiary service. Important is also to consider certain statements in regards of guilt and punishment, the need for law enforcement officers to value the rights and every human person, as well as to meet the requirements of penitentiary service personnel.

Author, isolating personal criteria, suggests that this criteria applies to the sphere of human values of representatives of the penitentiary service, its professional orientation and motivation to the formation of professional competence. This criterion also covers the personal qualities of future officers that are necessary for successful implementation of tasks of professional activity. The author mentions such needed necessary qualities as responsibility, organizational qualities, diligence, independence, integrity, honesty, and others.

Taking into consideration that the competent officer of the penitentiary service should know the legislation and regulations which regulate activities in prisons; basics of management and organization of correctional facility; method of analysis, evaluation and advance knowledge of educational impact and organizing educational activities; psychological personality structure, methods of its study, methods of psychological influence on personality in educational and correctional activities; organization of economic, informational and analytical and operative investigative in a correctional facility etc.; the researcher is talking about the importance of isolating the cognitive criteria that characterizes cognitive sphere of future officers of the penitentiary service, their legal awareness, the ability to process vast amounts of information and independently acquire knowledge and improve their level of professional competence.

In return, the author distinguishes active criteria taking into consideration the fact that the professional activity of officers of penitentiary service requires formation of certain professional abilities and skills. This criterion covers officers' abilities and skills required for professional activity and ability to make the analysis of their work; future officers must use best communicative strategies during conflict resolution.

The article also indicates the levels of formation of professional competence of penitentiary service officers (low, medium and high).

Keywords: *penitentiary service, professional competence, personal, cognitive and active criteria.*